

Jonge mantelzorgers in de gemeente Slochteren

**Literatuurverkenning en
aanvullende interviews**

© CMO Groningen
Fransje Grisnich, adviseur/onderzoeker
Marjolijne Vinkenburg, adviseur
f.grisnich@cmogroningen.nl
m.vinkenburg@cmogroningen.nl

Groningen, augustus 2011

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Wat zijn jonge mantelzorgers?	4
3.	Omvang van de doelgroep	5
4.	Taken en verantwoordelijkheden van jonge mantelzorgers	5
5.	Positieve en negatieve gevolgen voor jonge mantelzorgers	6
6.	Risico's op de korte en lange termijn	7
7.	Beschermende factoren	7
8.	Ondersteuningsmogelijkheden	7
9.	Situatie in de gemeente Slochteren	8
10.	Op zoek naar jonge mantelzorgers in de gemeente Slochteren	8
11.	Aanbevelingen voor de gemeente Slochteren	9
Bijlage 1:	Geraadpleegde literatuur en websites	10
Bijlage 2:	Verslag van de drie interviews	11
Bijlage 3:	Benaderde instellingen en organisaties	15
Bijlage 4:	Brief aan jonge mantelzorgers en toestemmingsformulier	16

1. INLEIDING

De gemeente Slochteren heeft CMO Groningen gevraagd om in het kader van het Gebiedsgericht Werken een onderzoek te doen naar jonge mantelzorgers in de gemeente. Doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in de aard, omvang en problematiek van deze doelgroep. Het onderzoek moet bestaan uit twee delen: een literatuurverkenning (2010) en in 2011 een onderzoek onder intermediairs en onder jonge mantelzorgers zelf. We stellen als minimumaantal tien te interviewen jonge mantelzorgers. Het onderzoek moet antwoord geven op de volgende vragen:

- Wat is de definitie en de omvang van jonge mantelzorgers in de gemeente Slochteren?
- Wat is de aard van de (gezins)problemen waarmee jonge mantelzorgers te maken hebben?
- Welke belasting ervaren jonge mantelzorgers? Is er sprake van overbelasting?
- Welke ondersteuning ervaren jonge mantelzorgers en van wie?
- Welke behoefte aan ondersteuning hebben jonge mantelzorgers?

In deze rapportage doen we verslag van de literatuurverkenning rond het begrip jonge mantelzorg. Wie zijn nu die jonge mantelzorgers, welke risico's lopen zij, welke ondersteuning is gewenst? Ook geven we landelijke cijfers en een schatting van het aantal jonge mantelzorgers in de leeftijd 12 t/m 18 jaar in de gemeente Slochteren.

De literatuurstudie is het theoretisch kader op basis waarvan we de interviewleidraad voor de jonge mantelzorgers hebben geformuleerd. De literatuurverkenning heeft ons opgeleverd dat het zinvoller is om gericht naar sleutelfiguren te zoeken die te maken hebben met jonge mantelzorgers, dan een vragenlijst rond te sturen. Ook het vinden van jonge mantelzorgers zal een zeer gerichte activiteit moeten zijn, zo is de ervaring van eerdere onderzoekers op dit onderwerp. De oorspronkelijke onderzoeksopzet (een vragenlijst naar intermediairs, op zoek naar jonge mantelzorgers) wordt in deze richting aangepast. Relevante instellingen zijn allemaal telefonisch benaderd (zie bijlage 3).

Helaas heeft de zoektocht naar jonge mantelzorgers die we willen interviewen slechts drie concrete namen opgeleverd. Van de twintig benaderde instellingen hebben er slechts vijf een reactie gegeven, maar dat heeft geen informatie opgeleverd over wat deze instellingen aan ondersteuning bieden aan jonge mantelzorgers. Het onderwerp lijkt niet echt te leven bij intermediairs. Van de drie verkregen namen is er één 33 jaar en valt eigenlijk buiten de doelgroep jonge mantelzorger. Door dit geringe aantal is het beoogde onderzoek niet uit de verf gekomen. De drie personen zijn wel geïnterviewd, en de verslagen daarvan vindt u in bijlage 2. In bijlage 3 staan de benaderde instellingen genoemd, en de respons die ze al dan niet gaven.

Op basis van de literatuur en de drie gesprekken doen we een aantal aanbevelingen aan de gemeente Slochteren.

Wij doen hierbij de suggestie om te proberen, in samenwerking met alle steunpunten mantelzorg in de provincie Groningen, in 2012 een provinciaal onderzoek te doen onder jonge mantelzorgers die zich hebben opgegeven voor de jaarlijkse funmiddag.

2. WAT ZIJN JONGE MANTELZORGERS?

Carla (10) zorgt thuis elke dag voor het ontbijt, omdat haar moeder depressief is. Thijs (12) heeft een vader die verslaafd is en kan doordoor niet zomaar een vriendje mee naar huis nemen. Annelies (14) moet altijd rekening houden met haar broertje, die een verstandelijke beperking heeft. Sven (16) maakt zich zorgen over zijn vader, die al twee jaar ernstig ziek is.

Ongeveer 25% van de kinderen en jongeren in Nederland groeit op in een gezin met 'zorg'. Dit blijkt uit de jeugdmonitor van diverse GGD's in den lande. Deze jeugdigen wonen in een gezin met een chronisch zieke, een familielid met een verstandelijke of lichamelijke beperking of een gezinslid met verslavings- of psychische problemen. Ze hebben bijvoorbeeld een ouder die MS of kanker, reuma, een alcoholverslaving of een depressie heeft, een broertje of zusje met ADHD, een spierziekte of het syndroom van Down. Uit recent onderzoek blijkt dat 10-13% van kinderen/jongeren van 10-20 jaar opgroeit met een chronisch lichamenlijk zieke ouder¹.

Voor jeugdigen die opgroeien in een gezin met zorg geldt dat ze:

- voor een gezinslid zorgen en/of;
- zich zorgen maken om een gezinslid en/of;
- zorg tekort komen omdat veel aandacht uitgaat naar het zieke familielid of het gezinslid met een beperking.

Deze kinderen en jongeren worden 'jonge mantelzorgers' genoemd, ook al verlenen ze niet allemaal daadwerkelijk zorg. Over jonge mantelzorgers is nog niet zoveel bekend. De verantwoordelijkheden die ze dragen en de taken die ze uitvoeren passen vaak niet bij hun leeftijd en ontwikkeling. Vaak moeten ze rekening houden met de thuissituatie. Sommige van hen kunnen bijvoorbeeld niet onverwacht vrienden en vriendinnen mee naar huis nemen

Hoewel er steeds meer aandacht komt voor jonge mantelzorgers is dit nog een groep die onderbelicht is. Het is een groep die zichzelf meestal niet herkent in het begrip jonge mantelzorger. Maar ook de problematiek die bij jonge mantelzorgers kan spelen, wordt veelal nog niet erkend en herkend door professionals die met deze kinderen en jongeren te maken hebben.

Deels is dat te wijten aan onbekendheid met het begrip jonge mantelzorg, zowel bij de doelgroep zelf, als hun ouders en hun omgeving. Met name bij psychiatrische en verslavingsproblematiek van een van de ouders speelt de geslotenheid van de gezinnen een rol, evenals de stigma's en taboes die rusten op de gezinnen waar zij onderdeel van uitmaken en de schuld –en schaamtegevoelens.

Definitie

Er zijn twee veel gebruikte omschrijvingen van het begrip jonge mantelzorger (Factsheet Opgroeien met zorg, Mezzo, 2010). De eerste richt zich vooral op het geven van zorg. De tweede is een algemenere omschrijving die meer gericht is op het opgroeien in een gezin met zorg.

1. *Jonge mantelzorgers zijn thuiswonende kinderen of jongeren die (helpen) zorgen voor een ouder, een broertje of zusje of een ander (inwonend) familielid met een chronische ziekte of beperking.*

Het gaat om kinderen en jongeren met een chronisch zieke ouder, een ouder met een lichamelijke of verstandelijke beperking of ouders met psychiatrische problematiek of een alcoholverslaving. Maar het kan ook een ziek broertje of zusje of een broer of zus met een lichamelijke of verstandelijke beperking zijn. Ze geven praktische hulp, maar doen ook veel huishoudelijk werk. Soms verzorgen ze de zieke en helpen bij het wassen, aankleden, eten of medicijnen geven. Ook bieden ze een luisterend oor of nemen de ouderrol over.

¹ Artikel Jonge mantelzorger heeft behoefte aan aandacht, Dominik Sieh e.a. in Jeugd&Co/Kennis, maart 2011

2. De tweede omschrijving is algemener van aard: *jonge mantelzorgers zijn kinderen en jongeren die opgroeien in een gezin met zieke ouders, broers of zussen (de zgn. brusjes).*

Bij deze omschrijving is het niet van belang of het kind of de jongere zelf zorg geeft, maar dat hij/zij opgroeit in een gezin met "zorg".

In deze rapportage gaan we uit van de eerste definitie van jonge mantelzorgers, namelijk het *zorgen voor* een langdurig ziek familielid. Bij het bepalen van de omvang van de doelgroep jonge mantelzorgers wordt deze definitie het vaakst gebruikt.

3. OMVANG VAN DE DOELGROEP.

Om inzicht te krijgen in de omvang van de groep jonge mantelzorgers geven we eerst een overzicht van de diverse zorgsituaties waarin jeugdigen in Nederland opgroeien.

Van de ruim 4 miljoen jeugdigen in Nederland die jonger zijn dan 25 jaar hebben:

- tussen 400.000 en 800.000 een ouder met een lichamelijke chronische aandoening of beperking (10 - 20%);
 - ongeveer 1,2 miljoen (30%) een ouder met een psychiatrische diagnose. (66% van deze groep jeugdigen ontwikkelt later zelf een psychiatrische stoornis);
 - 370.000 een ouder met een chronische alcohol- of drugsverslaving of –misbruik (9%);
 - tussen 250.000 en 400.000 een chronisch zieke of gehandicapte broer of zus jonger dan 25 jaar (6 – 10%).
- (Tielen 2004)

Een deel van deze jeugdigen groeit op in een gezinssituatie met een combinatie van bovengenoemde aandoeningen, het zijn geen elkaar uitsluitende categorieën. De cijfers die bekend zijn betreffen schattingen. Ze verschillen omdat er nogal verschillende leeftijdscategorieën worden gehanteerd en/of verschillende omschrijvingen worden gebruikt van het begrip jonge mantelzorg. In de literatuur wordt het vaakst verwezen naar de cijfers uit het onderzoek van Tielen (2004). Zij schat dat 10% van de 12-15 jarigen mantelzorgtaken verricht.

In de provincie Groningen heeft de GGD in de jeugdgezondheidsenquête 2008-2009 aan (een steekproef van) jeugdigen in het voortgezet onderwijs en het MBO (12 t/m 18 jaar) de vraag gesteld of zij zorgen voor iemand die bij hen in huis woont en die voor langere tijd ziek of gehandicapt is. Dit is dus de eerste "zorgdefinitie" van jonge mantelzorg. De uitkomst is dat provinciaal 7% van de respondenten deze vraag bevestigend heeft beantwoord, en 8% van de respondenten die wonen in de gemeente Slochteren. Dit percentage is betrouwbaar voor de hele groep 12 t/m 18 jarigen in de gemeente Slochteren, volgens de GGD. Dat zijn er 1.402 in 2010 (CBS); 8% daarvan betekent **122 jeugdigen in de gemeente Slochteren in de leeftijdsgroep 12 t/m 18 jaar**. Daar moeten dan nog een aantal jonge mantelzorgers van onder de twaalf jaar en de 18-24 jarigen bij worden opgeteld.

4. TAKEN EN VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN JONGE MANTELZORGERS

Jonge mantelzorgers hebben taken en verantwoordelijkheden op heel veel verschillende terreinen. Het gaat niet alleen om praktische hulp, maar gaat in bepaalde gevallen veel verder. De taken en verantwoordelijkheden passen niet bij hun leeftijd en ontwikkeling.

Wat voor soort taken en verantwoordelijkheden hebben jonge mantelzorgers?

- Huishoudelijke taken zoals afwassen, schoonmaken, koken en boodschappen doen.
- Verzorging van de zieke: wassen, aankleden, eten geven, helpen bij het naar het toilet gaan.

- Verpleegkundige taken: wonden verzorgen, medicijnen geven
- Sociale en emotionele hulp: bezoek regelen, voorlezen, een luisterend oor bieden.
- Overnemen van de ouderrol: de zorg voor andere kinderen in het gezin zoals aankleden, naar school brengen, tolken, opvoeden.

Kijkend naar de diverse taken en verantwoordelijkheden kun je constateren dat de eerder gedane uitspraak dat het kinderen/jongeren zijn die *zorgen voor* een gezinslid, *zich zorgen maken over* een gezinslid en zelf *zorg tekort komen* herkenbaar en terecht is.

Afhankelijk van het aantal taken en verantwoordelijkheden dreigt ook bij jonge mantelzorgers het gevaar van overbelasting. Dit kan leiden tot bijvoorbeeld slechte schoolprestaties of vluchtgedrag (gebruik van alcohol, e.d.).

5. POSITIEVE EN NEGATIEVE GEVOLGEN VOOR JONGE MANTELZORGERS

Kinderen die opgroeien met zorg ervaren vaak negatieve gevolgen van het mantelzorgers zijn. Zij lopen risico op ontwikkelingsstoornissen, zowel op de korte als lange termijn. Risicogroepen zijn kinderen en jongeren die zwaar belast of overbelast zijn, doordat zij teveel zorgtaken hebben en/of een te grote verantwoordelijkheid moeten dragen; verantwoordelijkheid die niet bij hun leeftijd past. De ervaren belasting hangt af van de kenmerken van het kind zelf (bijvoorbeeld een groot verantwoordelijkheidsgevoel) en de soort zorg die het kind geeft (bijvoorbeeld emotionele steun, de ouderrol overnemen). Maar ook de kenmerken van het zieke gezinslid spelen een rol. Daarnaast lopen jeugdigen met een ouder met psychiatrische of verslavingsproblematiek meer risico op ontwikkelingsstoornissen.

Op diverse gebieden kan deze doelgroep negatieve gevolgen ondervinden:

- *Sociaal emotioneel*
Bijvoorbeeld depressieve gevoelens, lagere zelfwaardering, zelfmoordgedachten en lagere levenstevredenheid.
- *Sociaal*
Bijvoorbeeld weinig tijd overhouden voor zichzelf, niet ongepland weg kunnen gaan, zich niet vrij voelen om sociale activiteiten te ondernemen.
- *Binnen het onderwijs*
Bijvoorbeeld schoolverzuim, minder tijd voor huiswerk, slechtere schoolprestaties.
- *Lichamelijk*
Bijvoorbeeld overbelasting door te zwaar tillen, moe, slecht slapen.
- *In het latere leven*
Bijvoorbeeld een verhoogde kans op ontwikkelen van depressie.

Niet alle jonge mantelzorgers lopen risico's of ervaren negatieve gevolgen van hun zorgtaken. Een deel van de groep ervaart het mantelzorgers zijn niet als problematisch. Ze vinden het normaal dat ze thuis dingen moeten doen en vinden dat ze daardoor zelfstandig en onafhankelijk worden. Ze leren veel praktische vaardigheden. Deze groep ervaart nauwere gezinsrelaties, heeft meer begrip voor anderen en ervaart de taken als uitdagend en dankbaar werk. Ze willen niet als probleemgroep worden neergezet

6. RISICO'S OP DE KORTE EN LANGE TERMIJN

Jonge mantelzorgers kunnen zowel op de korte als de lange termijn te maken krijgen met ontwikkelingsstoornissen, afhankelijk van de situatie waarin zij verkeren en de hoeveelheid zorg die zij (moeten) bieden.

De problematiek van ouders (met name psychische en verslavingsproblematiek) kan de opvoeding van de jonge mantelzorger verstoren. Deze uit zich op de korte termijn op diverse manieren:

- *Praktisch*
Doordat de hoeveelheid en de intensiteit van de mantelzorgtaken vaak groot is, blijft er weinig tijd over voor eigen bezigheden
- *Psychisch*
Opgroeien als jonge mantelzorger kan leiden tot onzekerheid, angst, boosheid en verdriet
- *Fysiek*
Door grote geestelijke druk en zware lichamelijke inspanning kunnen spanningsklachten ontstaan, zoals hoofd- en buikpijn en rug- en gewrichtsklachten
- *Relationeel*
Vooral als ouders niet voldoende in staat zijn om de ouderrol te vervullen, komen relaties met de andere gezinsleden en de emotionele ontwikkeling van het kind onder druk te staan
- *Sociaal*
Als de thuissituatie teveel beslag legt op de jonge mantelzorger schieten contacten met leeftijdsgenoten er het eerst bij in. Ook hebben ze moeite om zich aan te sluiten bij leeftijdsgenoten omdat hun belevingswereld zo totaal anders is. Bovendien raken bij langdurige ziekte van een gezinslid, gezinnen in een isolement.

Op de lange termijn kunnen kinderen van een ouder met een psychiatrische of verslavingsproblematiek ernstige psychische of psychiatrische problemen ontwikkelen, zoals depressie, angst- en eetstoornissen. Maar ook gedragsstoornissen, hyperactiviteit en aandachtsstoornissen kunnen zich ontwikkelen of een verslavingsprobleem.

7. BESCHERMENDE FACTOREN

Niet alle kinderen/jongeren lopen evenveel risico. Als er sprake is van een goede ouder-kind relatie is het risico nauwelijks aanwezig. Ook een goede band met tenminste een van de ouders, sociale steun binnen en buiten het gezin en professionele steun verminderen de risico's als het gaat om de ontwikkeling van het kind. Een gezinsgerichte benadering en aandacht voor sociale netwerken is dus essentieel in de aanpak

8. ONDERSTEUNINGSMOGELIJKHEDEN

De Quickscan "Opgroeien met Zorg" (Nivel 2008) geeft een aantal ondersteuningsmogelijkheden voor jonge mantelzorgers en het gezin waarin zij opgroeien.

Experts op het gebied van jonge mantelzorg vinden dat het ondersteuningsaanbod:

- laagdrempelig moet zijn: het is een groep die moeilijk te bereiken is;
- gezinsgericht moet zijn: het hele gezin heeft te maken met de zorgsituatie;
- individuele aandacht moet hebben voor de jonge mantelzorger.

De ondersteuning moet gericht zijn op erkenning en herkenning (bewustwording) en het informeren, ontlasten en versterken van de jonge mantelzorger.

Goede ondersteuningsmethoden zijn:

- Internet inzetten om de jonge mantelzorger te bereiken, te informeren en om ze met elkaar in contact te laten komen;
- Intermediairs inzetten die kunnen signaleren en jonge mantelzorgers kunnen bereiken;

- Gebruik maken van flyers/folders en die breed uitzetten;
- Gezinsgerichte ondersteuning;
- Versterken van het sociale netwerk van het gezin om er voor te zorgen dat de jonge mantelzorgers niet overbelast raakt en geen zorg tekort komt;
- Lotgenotencontact ;
- Ontspanningsactiviteiten.

Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam (dat nog steeds loopt) toont aan dat jonge mantelzorgers zelf aangeven veel; behoefte te hebben aan meer of andere informatie over de ziekte van hun gezinslid. Niet alleen over de ziekte zelf, maar ook over de gevolgen voor henzelf. Ook willen ze praten over hoe alle gezinsleden het beste kunnen omgaan met de ziekte en wat er aan ondersteuningsmogelijkheden voor het gezin zijn.

9. SITUATIE IN DE GEMEENTE SLOCHTEREN

In de afgelopen jaren is er in de gemeente Slochteren het een en ander gebeurd op het gebied van jonge mantelzorgers. Het gaat echter om incidentele activiteiten en niet om een samenhangend aanbod.

In 2008 heeft Lentis in de gemeente een aanbod gedaan van gastlessen in het basisonderwijs. Deze gastlessen zijn in een aantal klassen uitgevoerd door een medewerker van Thuiszorg Oosterlengte. Informatie over het aantal gastlessen, de scholen en het aantal jonge mantelzorgers dat daardoor in beeld is gekomen is niet bekend.

Een adviseur van CMO Groningen heeft in opdracht van de gemeente een voorlichting over jonge mantelzorgers verzorgd aan het OGGz-netwerk Hoogezand-Slochteren. Deze voorlichting zorgde bij de deelnemers van dit netwerk vooral voor erkenning en herkenning. Een aantal organisaties heeft n.a.v. de voorlichting meer informatie opgevraagd bij CMO Groningen.

In september 2010 hebben 5 jonge mantelzorgers uit de gemeente Slochteren deelgenomen aan een gezamenlijke funmiddag voor jonge mantelzorgers, georganiseerd door de steunpunten mantelzorg uit Slochteren en Hoogezand-Sappemeer.

Op de JongIn- website van het CJG van de gemeente Slochteren is informatie te vinden over jonge mantelzorg (www.jonginslochteren.nl).

10. OP ZOEK NAAR JONGE MANTELZORGERS IN DE GEMEENTE SLOCHTEREN

Om er achter te komen hoe jonge mantelzorgers in de gemeente Slochteren zelf hun situatie ervaren, en wat hun problemen en behoeften aan ondersteuning zijn, heeft de gemeente aan CMO Groningen gevraagd een onderzoek onder jonge mantelzorgers te doen. De bedoeling was om minimaal 10 jonge mantelzorgers te interviewen.

Om de doelgroep te bereiken is een breed scala aan organisaties en instellingen benaderd (telefonisch en vervolgens per mail) met de vraag of zij bekend zijn met jonge mantelzorgers en zo ja, het verzoek om de hun bekende jonge mantelzorgers te vragen of zij bereid zijn een interview te geven (zie bijlage 3). Uiteraard met toestemming van de ouders. We hebben twintig instellingen/organisaties gesproken en vervolgens gemaïld, waarvan er vijf hebben gereageerd. Na het verlopen van de eerste deadline is nog een herinneringsmail gestuurd. Dat alles heeft één te interviewen jonge mantelzorgers opgeleverd, en één telefoonnummer van een vader van een jonge mantelzorgers.

Door het Wmo-zorgloket is in april nog een brief gestuurd naar 45 gezinnen met kinderen die mogelijk mantelzorgers zijn. Dat heeft de derde jonge mantelzorgers opgeleverd. Ook de doelgroep zelf heeft blijkbaar geen behoefte aan (deze vorm van) aandacht. Hoewel dit nog lang niet de beoogde tien te interviewen personen zijn, is besloten de interviews tóch te doen. Daardoor is het uiteindelijk geen onderzoek onder jonge mantelzorgers geworden, maar een impressie. De interviews zijn uitgeschreven in bijlage 2.

Gezien de geringe respons vanuit de instellingen en organisaties hebben wij de indruk dat de problematiek van jonge mantelzorgers daar nog niet erg leeft of voldoende bekend is. Ook is er schroom bij instellingen om namen door te geven, ook al benadrukten wij dat eerst toestemming van de ouders nodig is en leverden we een toestemmingsformuliertje bij (bijlage 4). Om meer aandacht aan de jonge mantelzorgers te kunnen besteden zal meer voorlichting en kennis over deze doelgroep verstrekt moeten worden aan instellingen die met hen te maken hebben. Wij denken dat de gemeentelijke steunpunten mantelzorg, in samenwerking met het jongerenwerk, hierin een belangrijke rol kunnen en moeten spelen.

11. AANBEVELINGEN VOOR DE GEMEENTE SLOCHTEREN

- Geef het *steunpunt mantelzorg Slochteren* de taak/opdracht om het veld van professionals te informeren over jonge mantelzorgers en de mogelijke gevolgen voor deze jongeren. Niet met voorlichtingsbijeenkomsten, maar door meer persoonlijk contact en overleg. Agendeer het onderwerp op vergaderingen (agendasetting) van het zorgnetwerk jeugd, het OGGZ netwerk en het Centrum voor Jeugd en Gezin, treedt in overleg met de jongerenwerker en met de intern begeleiders en zorgcoördinatoren in het basis- en voortgezet onderwijs. Zo werk je aan erkenning en herkenning van de doelgroep.
- Organiseer vanuit het steunpunt mantelzorg, samen met het jongerenwerk, de nodige ondersteuning op maat (informatie over hoe om te gaan met een zieke ouder, broertje of zusje) in combinatie met ontspannende activiteiten voor jonge mantelzorgers in de gemeente.
- Maak de website www.jonginslochteren.nl actiever bekend, hierop staat veel relevante informatie voor jonge mantelzorgers. Vul die informatie aan met de actuele ondersteuningsmogelijkheden van het steunpunt mantelzorg. Er is behoefte aan ontmoeting met andere jonge mantelzorgers, maar meer in samen leuke dingen doen en ervaringen uitwisselen, dan praatbijeenkomsten. Het gaat vooral om ontspanning en afleiding.
- Maak de mogelijkheden van het steunpunt mantelzorg bekend bij de instellingen en organisaties die te maken (kunnen) hebben met jonge mantelzorgers.
- Organiseer voor de jongste mantelzorgers vaker spelweekenden of kinderkampen in de schoolvakanties.
- Gemeente en steunpunt kunnen voor ondersteuning m.b.t. het thema jonge mantelzorg gebruik maken van het Provinciaal Coördinatiepunt Vrijwillige Thuishulp en Mantelzorg (PCVTM) van CMO Groningen. Het PCVTM zou een provinciaal onderzoek kunnen doen onder jonge mantelzorgers in de hele provincie Groningen, als de steunpunten daar om vragen en gemeenten dit gezamenlijk kunnen financieren. De steunpunten beschikken in ieder geval over de adresgegevens van jonge mantelzorgers die aan de provinciale funmiddag hebben deelgenomen, een flinke doelgroep van 70 personen.

Geraadpleegde literatuur en (belangrijkste) websites

- Quickscan Opgroeien met Zorg, Nivel april 2008
- Handreiking “Werk maken van jonge mantelzorg”, CMO Groningen (PCVTM) 2009
- Opgroeien met zorg, een handreiking voor ondersteuning van jonge mantelzorgers. Mezzo november 2009
- Factsheet jonge mantelzorgers, Expertisecentrum Informele Zorg, L. Tielen, NIZW 2003
- Factsheet Opgroeien met zorg, Mezzo 2010
- GGD jeugdgezondheidsenquête 2008-2009 Jongeren in Groningen
- Jong en (on)bezorgd, praktijkonderzoek onder jonge mantelzorgers in de gemeente Montfoort, Johanna Lubbers & Bertineke van der Maarl, mei 2010
- Kwetsbaar evenwicht, onderzoek naar o.a. jonge mantelzorgers in de gemeente Zwolle, Bredewold en Baars-Blom, april 2009
- Jong mantelzorger heeft behoefte aan aandacht, artikel in Jeug&CO/Kennis, maart 2011
- www.mezzo.nl
- www.eiz.nl
- www.overbelastejongeren.nl
- www.ginkgozorgprojecten.nl
- www.funcare4kids.org

Verslag van de gehouden interviews. De namen zijn om privacyredenen veranderd.

Rein, 15 jaar

Rein ontvangt me met een kopje koffie. Hij is alleen thuis. Zijn ouders zijn aan het werk. Als we al een tijdje in gesprek zijn komt zijn gehandicapte broer thuis. Deze meldt zich bij Rein en gaat vervolgens buiten spelen.

Gezinssituatie

Rein woont met z'n vader en moeder en oudere broer Tim. Tim is geestelijk en lichamelijk gehandicapt. Hij woont thuis, gaat twee dagen per week werken en zit daarnaast op een mytylschool. Hij gaat daar naar toe per taxi, bijzonder personenvervoer. Rein's ouders werken allebei. Moeder met wisselende diensten in de zorg, ook in het weekend. Vader is twee middagen in de week thuis.

Rein is net geslaagd voor zijn VMBO-t en gaat in september naar school in Delfzijl.

De beide oma's wonen ook in het dorp, en Tim kan hier zelfstandig naar toe en gaat ook af en toe wel eens bij een oma logeren. Hij heeft een aangepaste fiets waar hij zelf mee kan rondrijden in de buurt.

Mantelzorg

Rein zorgt, als zijn ouders niet thuis zijn, voor zijn broer Tim. Dat betekent bij thuiskomst van Tim even praten, er op letten wat hij doet en waar hij naar toe gaat, soms helpen met kleding aantrekken. Het betekent vooral er zijn voor zijn broer en opletten dat alles goed blijft gaan.

De belasting voor Rein bestaat er uit dat hij minder gemakkelijk even weg kan als hij dat wil, Tim kan niet te lang alleen thuis blijven. Het kost Rein niet zoveel tijd, een uurtje per dag, maar hij voelt wel de verantwoordelijkheid. Overigens noemt hij het zelf geen mantelzorg, is aan de situatie gewend want Tim heeft zijn handicaps vanaf zijn geboorte.

Vader is meer tijd bezig met Tim, vooral bij het voetballen dat Tim doet. Mee naar de training en in het weekend naar toernooien en wedstrijden kost vader heel veel tijd. Rein gaat soms mee, maar niet vaak.

Een positieve kant van zijn mantelzorg vindt Rein dat hij daardoor zijn ouders ontlast. Het wordt voor hen wat rustiger als hij inspringt. Tim krijgt thuis wel de meeste aandacht, behalve als het om leren gaat. Moeder hielp Rein met zijn talen, dat is niet zijn sterkste kant.

Vrije tijd van Rein

Rein vindt dat hij genoeg tijd voor zijn vrienden heeft. Hij zit op verschillende sportclubs. Hij heeft hiermee ook wedstrijden en toernooien. Hij sport vier keer per week. Daarnaast is hij actief op hyves en msn, en helpt zijn broer Tim hier ook mee. Rein gaat niet snel ver weg van huis, hij vindt dat hij voor Tim in de buurt moet blijven. Rein helpt in de zomervakantie als vrijwilliger bij een kinderspeelweek, samen met een paar vrienden. Dat vindt hij gezellig. Hij heeft vakantiewerk, nu hij niet meer naar school hoeft. Rein spaart voor een klein autootje voor als hij zijn rijbewijs heeft. Hij denkt vooruit. Met zijn ouders gaat hij deze zomer drie weken op vakantie met de caravan. Nadeel is dat er bij de campingkeuze vooral rekening wordt gehouden met Tim, een rustige overzichtelijke camping moet het zijn. Daar is voor Rein dan niet veel te doen. Soms baalt hij daar wel van en zou hij willen dat er meer naar zijn wensen geluisterd kon worden.

Als Rein het even niet meer zo ziet zitten of baalt van de situatie, kan hij daar prima over praten met zijn ouders. Die praten dan met hem zonder dat Tim er bij is, en dat helpt wel. Soms wordt er dan iets voor Rein geregeld, het is aanpassen van twee kanten. Als Tim in het weekend uit wil gaan, gaat Tim wel eens bij oma logeren.

Andere hulpverleners

Er zijn geen andere hulpverleners in huis, het gezin redt zich zelf.

Ondersteuning voor Rein

Rein heeft een tijdje meegedaan aan het programma "Funcare4kids", dat aandacht besteedt aan jonge mantelzorgers (www.funcare4kids.org). Dat helpt hem wel; even geen zorgen, contact met lotgenoten, wat leuks doen, ontspanning. De bijeenkomsten en activiteiten wordt ergens in Nederland gehouden. Zoiets zou de

gemeente ook kunnen organiseren. Rein heeft nog nooit iets van de gemeente gehoord, hij wist ook niet van de funmiddag voor jonge mantelzorgers.

Zijn ouders hebben een training gehad in het omgaan met Tim, maar daar zit Rein niet op te wachten. Hij zou wel in contact willen komen met andere mantelzorgers, maar dan via het doen van activiteiten en niet in praatessies.

Rein is niet bekend met de jongerenwebsite Jonginslochteren.nl Hij is wel geïnteresseerd en vraagt direct of daar een aanmeldknop aanwezig is.

Rein zou graag eens aandacht alleen voor hem willen, door middel van leuke activiteiten.

Jeffrey, 11 jaar

Ik wordt bij het afgesproken adres opgewacht door een klein jongetje. "Jeffrey is bij oma", zegt hij direct, waaruit ik afleidt dat mijn komst verwacht wordt. Ik bel aan, er komt geen reactie. Ik bel nog een keer, het jongetje drukt ook op de bel en dan roept een vrouwenstem vanuit de kamer (de gordijnen zijn gesloten): "pappa is er niet!" Ik had de afspraak met de vader van Jeffrey gemaakt. Ik vraag aan het jongetje waar de oma van Jeffrey woont en of hij me daar heen wil brengen. Dat blijkt vlak bij te zijn. Daar tref ik inderdaad Jeffrey aan, en in het bijzijn van oma (overgrootmoeder van Jeffrey) spreek ik met hem.

Gezinssituatie

Jeffrey woont met zijn vader en zijn jongere broertje en zusje in een rijtjeshuis. Om de hoek woont "oma" (feitelijk de overgrootmoeder van 82 jaar), die veel helpt bij de opvang en opvoeding van de kinderen. Moeder heeft drie jaar geleden acute MS gekregen, en waarschijnlijk ook een tia of hersenbloeding gehad, waardoor ze plotseling in een rolstoel is terecht gekomen en niet meer kan lopen. Dat is gebeurd vlak na de geboorte van het jongste kind. Door de week woont zij in een verpleeg- en verzorgingshuis in een andere gemeente, in de weekenden is zij thuis. Vaak van donderdagmiddag tot maandag- of dinsdagochtend. Ook in de schoolvakanties is moeder thuis. Vader heeft een uitkering en is doet daarnaast werk met onregelmatige werktijden. Als Jeffrey uit school komt is er niet altijd iemand thuis.

School

Jeffrey zit op het speciaal onderwijs. Hij gaat daar heen met een schoolbusje. Volgend jaar, als hij twaalf is, mag hij waarschijnlijk op de fiets naar school. Jeffrey verzuimt nooit van school, dat is niet nodig. Hij wil later kok of bakker worden. Hij mag nu af en toe thuis koken en dat vindt hij heel leuk.

Mantelzorg

Jeffrey helpt zijn moeder als zij thuis is, geeft haar te drinken etc. maar heeft verder geen bemoeienis met haar verzorging, dat doet vader. Jeffrey helpt vooral in het huishouden: doet de afwas, stofzuigt, dweilt, maakt de bedden op. Hij is daar ongeveer drie uur per dag mee bezig. Zijn broertje en zusje worden vooral door zijn overgrootmoeder opgevangen. De jongste gaat vier dagdelen per week naar de peuterspeelzaal, dat is geregeld door de thuiszorg.

Andere hulpverleners

Overgrootmoeder krijgt huishoudelijke hulp van de thuiszorg. Vader wil geen hulp in huis, van niemand. Ze hebben wel hulp gehad maar dat wil vader niet meer, hij doet het liever zelf.

Er is wel een training geweest hoe om te gaan met moeder in haar situatie, maar die was alleen gericht op volwassenen en vader moest er zelf om vragen. Vader houdt Jeffrey zoveel mogelijk buiten de verzorging van zijn vrouw.

Vrije tijd

De weinige vrije tijd die Jeffrey heeft besteedt hij aan zijn laptop, is actief op hyves, doet spelletjes. Soms gaat hij naar het zwembad, in de vakanties. Hij vindt dat hij elke dag wel iets leuks doet. Hij zit niet op een club of (sport)vereniging. Hij zou wel op een vechtsport willen, maar dat is in Hoogezand en dat mag nog niet van vader en oma. Verder speelt hij buiten, in de speeltuin. Maar oma vindt dat eigenlijk te gevaarlijk. De speeltuin ligt bij een basisschool buiten de bebouwde kom, er is geen toezicht van buurtbewoners, veel bossage en vlak bij een tunneltje. De jongste twee kinderen mogen daar al helemaal niet naar toe.

Jeffrey heeft twee vriendjes in het dorp, één van 12 jaar en één van 15 jaar. Die zijn nu op vakantie (pinkstervakantie).

De ogen van Jeffrey beginnen te stralen als hij vertelt over het kinderkamp waar hij deze zomer weer naar toe mag, in Appelscha. Dat is geregeld vanuit het steunpunt mantelzorg. Jeffrey doet ook mee aan de funmiddagen voor jonge mantelzorgers. Dat vindt hij ook erg leuk en hij zou dat wel vaker willen, evenals het kinderkamp. Even alleen maar plezier.

Belasting

Jeffrey zegt zich geen zorgen te maken om zijn moeder, hij is er nu aan gewend. Hij maakt zich wel zorgen over de toekomst als zijn overgrootmoeder er niet meer zou zijn, wat dan? Dan beseft hij heel goed dat er dan veel meer zorgen en verantwoordelijkheden op zijn schouders terecht komen. Dan moet hij op zijn broertje en zusje passen. Hij baalt er wel eens van altijd de grote broer te moeten zijn. Dan gaat hij naar zijn kamer, hij praat daar niet over met zijn vader, moeder of oma.

Hulp of ondersteuning

Wat zou Jeffrey helpen in zijn situatie? Oma antwoordt direct: "mama beter maken". Maar daar lijkt geen perspectief in te zitten.

Jeffrey zou wel graag vaker activiteiten willen, vaker een kinderkamp vooral. Even helemaal er uit.

Ook wil hij contact met andere jonge mantelzorgers, gewoon voor de contacten en om uit te wisselen. Het moet niet te zwaar zijn of over problemen gaan, gewoon leuk contact.

Stacey, 33 jaar

De voordeur van het huis waar ik moet zijn staat al uitnodigend op een kier. Ik aarzel, en besluit toch maar even aan te bellen. Je loopt niet zo maar een huis binnen, ook al heb je een afspraak. Stacey komt lachend naar de deur. "Ik had de deur al voor je open gezet", zegt ze ten overvloede. Ik voel me direct heel welkom. Stacey maakt koffie en we steken van wal.

Persoonlijke situatie

Stacey is een vrouw van 33 jaar en valt dus eigenlijk buiten de doelgroep jonge mantelzorgers (10-24 jaar). Toch voelt zij zichzelf een jonge mantelzorger, omdat het begrip mantelzorg veelal gekoppeld wordt aan ouderen van 65+.

Stacey heeft een visuele beperking. Met bril heeft zij een gezichtsvermogen van slechts 18%. Dat beperkt haar echter niet in haar dagelijks functioneren: Stacey is een bezige bij. Ze heeft een fulltime baan in de stad die ze over vier werkdagen verdeelt. Eén dag per week is ze vrij, op die dag doet ze allerlei vrijwilligerswerk. Vanwege haar visuele beperking krijgt ze op haar vrije dag huishoudelijke hulp voor één dagdeel per week, vooral voor het schoonmaakwerk in huis. Stacey woont alleen.

Mantelzorg

Stacey verleent mantelzorg aan haar schizofrene broer van 32 die woont in een RIBW-instelling (begeleid zelfstandig wonen) in Den Haag. Ze doet zijn financiële administratie en is contactpersoon voor zijn begeleider. Via deze financiële administratie en de contacten volgt zij haar broer en geeft zo nodig signalen door aan zijn begeleider.

Daarnaast biedt zij mantelzorg aan haar oudere zus in Delft. De zus heeft volgens Stacey een laag EQ, en daardoor soms moeite met emotionele zaken. Stacey regelt hulp als het nodig is. Voor de zus en haar gezin is onlangs meervoudige hulp opgestart, Stacey vertegenwoordigt in het netwerk van hulpverleners haar zus. Ook doet Stacey regelzaken voor haar ouders in Den Haag. Ze is de spil in haar familie, de enige met een opleiding en voldoende overzicht en inzicht om de hulp en steun te bieden die de gezinsleden nodig hebben. Stacey is iemand die de hulp ook wel naar zich toe trekt, maar waar ook door haar familie een beroep op wordt gedaan.

Stacey is van mening dat zij deze zorgtaken goed aan kan. Ze kan betrokkenheid en afstand goed uit elkaar houden, en gaat niet op de stoel van de hulpverleners zitten. Ze houdt wel goed contact met de hulpverleners rond haar broer en zus, maar neemt geen zaken en taken over.

Stacey vertelt dat ze minder tijd heeft en neemt voor de eigen verwerking van gevoelens en emoties, zoals verleden jaar bij het overlijden van haar oudere broer. Ze is zo in beslag genomen door het regelwerk en de

zorg voor de andere familieleden, dat haar eigen gevoelens op de tweede plaats komen. Ze is zich daarvan bewust, en wil wel meer gevoel toelaten. Tegelijkertijd is zij een nuchter mens, met realiteitszin en relativiseringsvermogen. Soms komt dat wat rationeel over, maar het houdt haar op de been.

Stacey zegt dat ze moeilijk hulp kan accepteren, ze geeft liever zelf hulp en steun aan anderen. Ze is wel blij met praktische hulp, bij voorbeeld van haar huishoudelijke hulp en van haar vriend. Emotionele steun heeft ze naar eigen zeggen niet zo nodig.

Vrije tijd

Ze heeft een overvolle agenda, en ziet dat zelf ook wel in. In de weekenden is ze vaak bezig met haar familie in Den Haag en Delft. Reizen kost extra energie – ook de vier dagen forensen naar haar werk – omdat ze is aangewezen op het openbaar vervoer. Daarnaast is ze heel actief in een werkgroep Jongeren en Studenten van de Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtzienden. Met die werkgroep organiseert ze allerlei activiteiten voor blinde en slechtziende jongeren.

Stacey heeft nauwelijks contacten in haar dorp, af en toe met de burens. Ze is wel een bekende figuur, maar ze heeft geen tijd voor het onderhouden van contacten, onder andere door haar visuele beperking. Haar sociale contacten bevinden zich vooral buiten de gemeente Slochteren.

Stacey heeft een hond waar ze graag mee wandelt. Haar ontspanningsactiviteiten in het weekend (zoals met de caravan weg) vragen toch ook wel weer energie omdat er van alles gedaan moet worden. Vooral de praktische klussen in en om huis vragen veel van haar energie vanwege haar visuele beperking. Ze zou wel eens even helemaal niets willen doen maar komt daar niet aan toe.

Werksituatie

Op het werk is men niet bekend met de mantelzorg die Stacey verleent, ze wil haar werk daar niet mee belasten. Ook al niet omdat ze pas sinds kort deze baan heeft en nog geen vaste aanstelling. Het is trouwens ook nooit bij haar opgekomen om de werkgever te betrekken bij of te vertellen over haar zorgtaken. Ze vindt het wel een goed idee om te zijner tijd eens aan te kaarten of er mogelijkheden voor een vorm van (mantel)zorgverlof zijn zodat ze niet alles in haar spaarzame vrije tijd hoeft te doen.

Wat heb je nodig?

- ze zou willen weten wat de mogelijkheden zijn voor (mantel)zorgverlof op het werk
- ontspanningsactiviteiten, maar dan zonder extra belasting dus met een soort verzorging er bij (even helemaal niets hoeven)
- informatie over de mogelijkheden om de extra kosten die je maakt vanwege mantelzorg eventueel ergens terug te kunnen krijgen
- contact met andere mantelzorgers, liefst van de eigen leeftijd of gemêleerd (niet uitsluitend oudere mantelzorgers, er moet wel herkenning zijn), bij voorbeeld een paar keer per jaar bij elkaar komen om ervaringen en tips uit te wisselen.

In het algemeen zou ondersteuning aan mantelzorgers volgens Stacey ook kunnen zijn:

- aanbieden van een (gratis) cursus time-management
- een toegankelijke sociale kaart (via de website van de gemeente bij voorbeeld)
- training Hoe bewaak je je eigen grenzen?
- nazorg na overlijden van de persoon aan wie je (lange tijd) mantelzorg hebt verleend.

Benaderde instellingen en organisaties op zoek naar jonge mantelzorgers.

In januari – april 2011 zijn onderstaande organisaties telefonisch en aansluitend per mail benaderd op zoek naar jonge mantelzorgers om te interviewen. Iedereen heeft een brief voor de jonge mantelzorgers per mail ontvangen, en een toestemmingsformuliertje voor de ouder(s). Vanwege de geringe respons is er een herinneringsmail gestuurd en zijn een aantal instellingen opnieuw gebeld. In onderstaande matrix wordt het resultaat benoemd. Van de meeste instellingen is geen enkele reactie gekomen, degene die wel reageerden willen ofwel geen namen geven van jonge mantelzorgers, of kennen ze niet. Niemand heeft antwoord gegeven op de vraag op welke wijze de instelling aandacht besteedt aan kinderen in de gezinnen met een chronisch ziek of gehandicapt gezinslid.

Instelling/organisatie	Respons
OPOS openbare basisscholen	geen
Fivelcollege locaties Delfzijl en Siddeburen	geen
Aletta Jacobs College	Wel respons, managementteam geeft geen medewerking aan het onderzoek vanwege privacy
AOC Terra Winsum	geen
Leerplichtambtenaar/RMC coördinator	geen
GGD jeugdgezondheidszorg (via zorgnetwerk jeugd)	geen
Jongerenwerker gemeente Slochteren	geen
Steunpunt mantelzorg H-S/Slochteren	Één vader. Overige deelnemers aan fun-middag voor jonge mantelzorgers willen liever niet meewerken aan een interview.
Onderwijsbegeleidingsdienst Slochteren (via zorgnetwerk jeugd)	geen
WMO-loket gemeente Slochteren	Heeft aan 44 gezinnen met jonge mantelzorgers een brief gestuurd en een toestemmingsformulier voor een interview. Dit heeft één respons (instemming) opgeleverd.
Kwartier Zorg en Welzijn Coördinator zorgnetwerk jeugd	Heeft herinneringsmail aan deelnemers netwerk gestuurd, geen respons verder
Noordermaat amw	geen
Politie (via zorgnetwerk jeugd)	geen
Lentis (KOPP kinderen van ouders met psychiatrische problematiek)	Wel respons: in Slochteren zijn geen KOPP kinderen.
Thuiszorg Groningen (via zorgnetwerk jeugd)	geen
MEE Groningen	Wel respons, alle consulenten van MEE gevraagd, MEE heeft geen contact met jonge mantelzorgers.
VNN (Verslavingszorg Noord Nederland)	Respons. Allard Nieborg is bij VNN aangesteld speciaal voor kinderen van ouders met verslavingsproblematiek (KVO: kinderen van verslaafde Ouders). Hij heeft geen contact met jonge mantelzorgers in Slochteren en verwijst naar het steunpunt mantelzorg H-S.
St. Platform Gehandicaptenbeleid gemeente Slochteren	geen
Vijf huisartsenpraktijken in gemeente Slochteren	geen
CIF	geen
Ned. Vereniging van Blinden en Slechtzienenden Appingedam	Één jonge mantelzorger heeft zich gemeld (van 33 jaar).

Betreft: onderzoek jonge mantelzorgers in de gemeente Slochteren

Groningen, 28 januari 2011

Aan jongeren in een langdurige zorgsituatie,

Veel jongeren maken het mee dat er bij hen thuis iemand langdurig ziek is. Bijvoorbeeld vanwege een lichamelijke of psychische ziekte, een handicap of ernstige verslaving. Dat kan de vader of moeder zijn, maar ook een broer of zus of een ander familielid, zoals opa of oma. Deze jongeren noemen we ook wel jonge mantelzorgers.

Misschien herken jij je wel in één van deze situaties. Dan ben jij ook een jonge mantelzorger. Je maakt je bijvoorbeeld zorgen om een gezinslid, of je helpt mee om de boel thuis draaiende te houden door de was te doen, of te koken. Misschien zorg je wel voor je zieke familielid. Je geeft hem of haar medicijnen of helpt bij het eten of aankleden. Of je past op je broertje of zusje.

Net als de andere jonge mantelzorgers doe jij thuis meer dan veel leeftijdgenoten! Dat is voor jou heel gewoon, maar kan ook best zwaar zijn. Misschien zou je liever wat vaker met vrienden of vriendinnen mee gaan? Tijd voor jezelf nemen? Er even tussen uit willen? Maar dat kan niet altijd.

Graag zouden wij, Fransje Grisnich en Marjolijne Vinkenburg, jou willen interviewen om van jou te horen hoe jij erover denkt en welke wensen jij hebt. Wij gaan dan de gegevens van alle interviews verzamelen en de gemeente Slochteren een advies geven wat zij voor jonge mantelzorgers in deze gemeente kunnen doen. Daar heeft de gemeente ons om gevraagd.

Wil je meedoen? Dan kun je je (laten) aanmelden bij Fransje Grisnich of Marjolijne Vinkenburg, beide werkzaam bij CMO Groningen, telefoon 050-577 0101. Je kunt ons ook een mail (laten) sturen: f.grisnich@cmogroningen.nl of m.vinkenburg@cmogroningen.nl

Als je je aanmeldt bellen we je en dan maken we een afspraak over tijdstip en plaats van het gesprek. Eén van ons komt naar jou toe op een plaats die jij kiest. Jij hoeft niet naar Groningen te reizen.

Stuur bijgaand formulier mee met je aanmelding. Laat je vader/moeder of verzorger even tekenen voor akkoord als je nog minderjarig bent. Zij mogen uiteraard ook bij het interview aanwezig zijn als jij dat wilt.

Wij hopen snel wat van je te horen, maar graag vóór 18 februari 2011!

Bij ons kun je ook eerst meer informatie vragen als je dat wilt.

Met vriendelijke groet,

Fransje Grisnich en Marjolijne Vinkenborg

CMO Groningen (Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling)

Wegalaan 3-5

Groningen

Postbus 2266

9704 CG Groningen

050-577 0101

www.cmogroningen.nl

Toestemmingsformulier

Naam jongere:

Adres:

Postcode:

Plaats:

Telefoonnummer:

Mobielnummer:

Leeftijd:

Man / Vrouw

Is jonge mantelzorgers van: Ouder / broer / zus / ander familielid (omcirkelen)

Ouder / verzorger aanwezig bij interview: ja/nee

Voor akkoord:

Handtekening ouder/verzorgers:

Handtekening jongere:

De informatie wordt verwerkt zonder vermelding van naam en andere herkenbare persoonsgegevens!

